

تجارب دبیران و مشاوران از پیامدهای روان‌شناختی عدم حضور دانش‌آموزان متوسطه دوم در مدرسه پس از کووید-۱۹

سید رضا سعادت مهر^۱، آرام کریمیان^۲، مهرداد عبدالله زاده^۳، فرشته بخشیان^{۳*}

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۸/۲۴

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۳/۲/۱

خلاصه

مقدمه: دوره متوسطه دوران شکل‌گیری هویت مستقل دانش‌آموزان است. عدم حضور دانش‌آموزان متوسطه در مدرسه به دلایلی چون همه‌گیری کووید-۱۹ می‌تواند پیامدهای روان‌شناختی گوناگونی برای آنان به دنبال داشته باشد. این پژوهش با هدف تبیین تجارب دبیران و مشاوران نسبت به پیامدهای روان‌شناختی عدم حضور دانش‌آموزان در مدرسه در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ بعد از بازگشت به مدرسه انجام شد.

مواد و روش‌ها: این مطالعه کیفی با رویکرد پدیدارشناسی در سال ۱۴۰۲ انجام شد. مشارکت‌کنندگان ۲۱ نفر از دبیران و مشاوران مدارس متوسطه دوم استان مازندران بودند که به روش نمونه‌گیری هدفمند انتخاب شدند و مورد مصاحبه عمیق و نیمه ساختارمند قرار گرفتند. نمونه‌گیری تا رسیدن به اشباع داده‌ها ادامه یافت و با روش شش مرحله‌ای Van Manen تحلیل شد. برای دستیابی به صحت و پایایی داده‌ها از معیارهای Lincoln و Guba استفاده شد.

یافته‌ها: از تحلیل داده‌ها شش مضمون اصلی عزت‌نفس پشت نقاب، تزلزل جایگاه مدرسه، تحت‌فشار قرارگرفتن در خانواده آسیب‌دیده، کاهش تاب‌آوری، بدون شور و شوق شدن و دوگانگی یادگیری مجازی و اجتماعی به دنبال ۱۵ مضمون فرعی پدیدار شد.

نتیجه‌گیری: یافته‌ها نشان داد که عدم حضور دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم در مدرسه و پیگیری آموزش از راه دور در طولانی‌مدت می‌تواند پیامدهای روان‌شناختی گسترده‌ای را برای دانش‌آموزان به دنبال داشته باشد. پیشنهاد می‌شود که نظام‌های آموزشی با در نظر گرفتن برنامه‌های مراقبتی، ترکیبی از آموزش حضوری و آموزش از راه دور را در برقراری دوره‌های آموزشی جهت کاهش عوارض روان‌شناختی در موقعیت‌های مشابه همه‌گیری کووید-۱۹ در نظر بگیرند.

واژه‌های کلیدی: پیامدهای روان‌شناختی، تجارب دبیران، دبیرستان، عدم حضور در مدرسه، کووید-۱۹

^۱دکتری پرستاری، دانشکده پرستاری و مامایی، دانشگاه علوم پزشکی مازندران، ساری، ایران.

^۲دانشجوی دکتری پرستاری، گروه پرستاری، دانشکده علوم پزشکی، دانشگاه تربیت‌مدرس، تهران، ایران.

^۳دکتری روان‌شناسی، دانشکده علوم اجتماعی، دانشگاه رازی، کرمانشاه، ایران. (نویسنده مسئول)

پست الکترونیکی: fbakhshian1365@yahoo.com؛ تلفن: ۰۹۱۸۳۷۶۱۳۴۸

مقدمه

شیوع و همه‌گیری جهانی کووید-۱۹ به عنوان یک بیماری نوپدید، نه تنها بسیاری از دستاوردهای علوم پزشکی و بهداشتی را به چالش کشید، بلکه بخش زیادی از بنیان‌های اجتماعی و سیاسی را نیز با پرسش‌های جدی روبرو ساخت [۱]. برای کنترل شیوع کووید-۱۹، با برقراری شرایط قرنطینه، بسیاری از کشورها از جمله ایران مدارس رسمی ح‌ضوری را تعطیل و دروس آموزشی را برای دانش‌آموزان در قالب آموزش از راه دور برگزار کردند [۲]. علی‌رغم کمک به کنترل همه‌گیری، این تصمیم باعث گسترش خطر مشکلات جدی سلامت روان در کودکان و نوجوانان سنین مدرسه شد [۳]. از سوی دیگر، مقررات فاصله‌گذاری اجتماعی که برای کاهش تعاملات افراد در جوامع برقرار گردیده بود به تعطیلی برخی مشاغل انجامید که این مسئله نیز افزون بر گسترش انزوای اجتماعی، باعث تأثیرات روان‌شناختی، مشکلات اقتصادی و گسترش تبعیض در بسیاری خانواده‌ها شد [۴].

دانش‌آموزان در سنین حساس رشد شخصیتی و اجتماعی قرار دارند و داشتن ارتباطات اجتماعی در مدرسه برای آن‌ها علاوه بر جنبه آموزشی، از نظر روان‌شناختی نیز اهمیت فراوانی پیدا می‌کند. کودکان و نوجوانان با تبادل یادگیری از همسالان در محیط آموزش، دارای یک زندگی فعال اجتماعی در مدرسه هستند که بر ویژگی‌های شخصیتی و احساس هویت آنان تأثیر می‌گذارد [۵]. به باور صاحب‌نظران، دانش‌آموزان دوره ابتدایی شخصیتی تابع و نقش‌پذیر دارند؛ اما در دوره متوسطه به تدریج هویت‌های مستقل و روحیه استقلال‌طلبی دانش‌آموزان شکل می‌گیرد. از این رو، عدم حضور دانش‌آموزان متوسطه در مدرسه علاوه بر پیامدهای آموزشی، می‌تواند پیامدهای روان‌شناختی و هویتی نیز برای آنان به دنبال داشته باشد [۶]. نتایج پژوهش Hoofman و Secord نشان داد که اختلال در داشتن روابط نزدیک با همسالان همواره با علائم و پیامدهای روان‌شناختی مانند افسردگی، احساس گناه و خشم در دانش‌آموزان همراه است [۷]. افزون بر این، کودکان و نوجوانانی که در انزوا و قرنطینه به سر می‌برند، نشانه‌های افزایش ابتلا به اختلال استرس پس از سانحه، اضطراب، اندوه و اختلالات سازگاری را در مقایسه با همسالانی که روابط نزدیک و تعاملات

اجتماعی بیشتری با همسالان خود برقرار می‌کنند نشان می‌دهند [۸].

در دوران قرنطینه، والدین اغلب تنها ارائه‌دهندگان مراقبت به فرزندان هستند. در برخی موارد، زندگی در محیط خانه، با والدینی که خود با مشکلات بهداشتی و اقتصادی دست‌وپنجه نرم می‌کنند، دانش‌آموزان را در معرض خطر رفتارهای خشونت‌آمیز از سوی خانواده قرار می‌دهد [۹]. علاوه بر این، با توجه به نبود توازن دسترسی به زیرساخت‌ها و امکانات آموزش از راه دور در بسیاری از کشورها از جمله ایران، روش آموزش از راه دور می‌تواند نابرابری‌های آموزشی و احساس تبعیض در دانش‌آموزان را شدت بخشد؛ بنابراین، مزایای احتمالی عدم حضور دانش‌آموزان در مدارس برای جلوگیری از شیوع کووید-۱۹ می‌تواند با پیامدهای منفی روان‌شناختی و اجتماعی برای آنان همراه گردد [۱۰]. در ارزیابی پیامدهای فوری روانی همه‌گیری کووید-۱۹ در کشور چین، Zheng و همکاران گزارش دادند که ۲۲ درصد از دانش‌آموزان کلاس‌های دوم تا ششم، هنگامی که به خانه محدود می‌شدند با فاصله کوتاهی از شروع قرنطینه علائم افسردگی را نشان می‌دادند [۱۱]. چنین اثرات منفی در اروپا در میان دانش‌آموزان اسپانیایی، ایتالیایی و پرتغالی نیز مشاهده شد؛ و والدین افزایش علائمی مانند اضطراب و احساس تنهایی را در مقایسه با پیش از همه‌گیری در فرزندان خود گزارش می‌دادند [۱۲]. نتایج مطالعه‌ای که در بریتانیا درباره سلامت روان کودکان و نوجوانان در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ انجام شد، افزایش مشکلات سلامت روان را در زمانی که قرنطینه‌ها سخت‌تر و تعطیلی مدارس در پی آن طولانی‌تر می‌شد، نشان داد [۱۳]. بر اساس پژوهش‌ها، همه‌گیری کووید-۱۹ بر جنبه‌های گوناگون زندگی افراد از جمله نظام تعلیم و تربیت اثرگذار بوده است. از این رو، شناخت هر چه بیشتر و بهتر پیامدهای روان‌شناختی عدم حضور دانش‌آموزان دبیرستانی در مدرسه در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ از اهمیت فزاینده‌ای برخوردار می‌گردد [۱۴، ۱۵]. با این حال، وجود اندک پژوهش‌های انجام شده در زمینه مسائل روان‌شناختی دانش‌آموزان متوسطه پس از دوران همه‌گیری کووید-۱۹ در ایران باعث شده که پیامدهای روان‌شناختی عدم حضور دانش‌آموزان دبیرستانی در مدرسه برای این قشر کمتر

استان مراجعه، و ضمن انتخاب هدفمند شرکت کنندگان و اخذ رضایت آگاهانه از آنان، با مشارکت کنندگان مصاحبه نمود [۲۲].

پژوهشگر، در ابتدای هر مصاحبه خود را به شرکت کنندگان معرفی کرد و هدف از مطالعه و نوع سؤالات را توضیح و به سؤالات احتمالی آنان پاسخ داد. کسب اجازه برای ضبط مصاحبه، محرمانه بودن هویت افراد، داوطلبانه بودن شرکت در مطالعه و حق کناره‌گیری از پژوهش در هر زمان تا پیش از انتشار نتایج برای شرکت کنندگان توضیح داده شد. در صورت تمایل افراد به شرکت در پژوهش، از آنان رضایت آگاهانه مکتوب طبق برگه از پیش آماده شده گرفته شد. محیط و زمان مصاحبه به دلخواه مصاحبه شونده مشخص گردید. تمامی مصاحبه‌ها توسط یک همکار ثابت و به شیوه مصاحبه نیمه‌ساختارمند انجام شد.

پرسش‌های مصاحبه از کلی و عمومی شروع و به تدریج به زمینه‌های عمیق‌تر پرداخته شد. نمونه‌ای از سؤال راهنمای مصاحبه عبارت بود از: "لطفاً از تغییرات دانش‌آموزان در زمان قبل از همه‌گیری و بعد از همه‌گیری کووید-۱۹ بگویید؟" در صورتی که پاسخ‌های پرسش‌شوندگان با ابهام همراه بود و یا نیاز به توضیح بیشتری داشت، از شرکت‌کننده سؤالات اکتشافی مانند "آیا می‌توانید بیشتر توضیح دهید؟" و یا "ممکن است با مثال منظور خود را از این مطلب روشن کنید؟" پرسیده می‌شد. هر مصاحبه با این پرسش که "آیا مایلید مطلبی را اضافه کنید؟" خاتمه یافت. در این مرحله با تمام شرکت‌کنندگان ۱ بار مصاحبه و جمعاً ۲۱ مصاحبه انجام شد. زمان مصاحبه‌ها ۶۰ تا ۹۰ دقیقه بود. تمام مصاحبه‌ها به صورت آشکار و با اجازه شرکت‌کنندگان به صورت صوتی ضبط شد.

بلافاصله بعد از پایان هر مصاحبه، همکار مصاحبه‌کننده برای هر شرکت‌کننده یک رمز عددی محرمانه در نظر گرفت و هر مصاحبه را به وسیله رمز عددی، سن و عدد سال‌های سابقه کار افراد مشخص کرد. تمام مکالمه‌ها توسط همکاران پژوهش کلمه به کلمه دست‌نویس شد و برای اطمینان از وارد شدن تمام اطلاعات، دست‌نوشته‌ها با مکالمات ضبط شده تطبیق داده شد. کلیه حالات، احساسات و حرکات بدن و دست توسط

شناخته شود [۱۶، ۱۷]. همچنین دبیران و مشاورانی که با مسائل آموزشی و روانی دانش‌آموزان سر و کار دارند و نقش برجسته‌ای در نظام آموزشی و تربیتی آن‌ها ایفا می‌کنند، نیاز دارند که اطلاعات بیشتری در این زمینه داشته باشند تا بتوانند نقش آموزشی، مشاوره‌ای و حمایتی خود را هرچه بهتر ایفا کنند [۱۸]. نظام آموزش و پرورش نیز نیازمند اطلاعات دقیق برای برنامه‌ریزی‌های مناسب در خصوص تأمین سلامت روان دانش‌آموزان به‌ویژه دانش‌آموزان متوسطه به دلیل شرایط سنی حاسباتی آن‌ها است [۱۹]. روش تحقیق کیفی می‌تواند برای فراهم کردن درکی درست از دلایل، عقاید و انگیزه‌های افراد توسط پژوهشگران حیطه سلامت به کار گرفته شود. در این نوع از پژوهش محقق با شنیدن توصیفات از زبان خود افراد در باره دیدگاه فردی و ذهنی‌شان بدون دخالت پیش‌فرض‌های ذهنی در مورد پدیده تجربه شده نتیجه‌گیری می‌کند [۲۰]. از این رو، این پژوهش کیفی با هدف تبیین تجارب دبیران و مشاوران نسبت به پیامدهای روان‌شناختی عدم حضور دانش‌آموزان در مدرسه در دوران کووید-۱۹ بعد از بازگشت به مدرسه انجام شد.

مواد و روش‌ها

این مطالعه کیفی با رویکرد پدیدارشناسی توصیفی از تاریخ ۱۴۰۱/۱۱/۱ تا ۱۴۰۲/۳/۱ انجام شد و داده‌ها با استفاده از روش شش‌مرحله‌ای Van Manen تحلیل شد [۲۱]. جامعه پژوهش، کلیه دبیران و مشاوران در مقطع متوسطه دوم استان مازندران بودند که قبل و بعد از شیوع کرونا با دانش‌آموزان سروکار داشتند. شرکت‌کنندگان، به روش هدفمند انتخاب شدند و مورد مصاحبه عمیق تعاملی و نیمه‌ساختارمند قرار گرفتند. معیارهای انتخاب شرکت‌کنندگان عبارت بودند از: ۱. دبیر یا مشاور بودن در مدارس متوسطه دوم، ۲. داشتن حداقل یک سال سابقه کاری پیش از همه‌گیری کووید-۱۹، ۳. حضور مستمر به‌عنوان دبیر یا مشاور در مدارس قبل و بعد از همه‌گیری کووید-۱۹، ۴. تمایل و توانایی شرکت در مطالعه و برقراری ارتباط و بیان تجارب خود با پژوهشگران. برای نمونه‌گیری، پژوهشگر (نویسنده مسئول) بعد از اخذ مجوز از دانشگاه مازندران و اداره آموزش و پرورش استان مازندران با استفاده از نمونه‌گیری طبقه‌ای به مدارس متوسطه دوم این

همکار مصاحبه‌کننده به دست‌نویس‌ها اضافه شد و هرگونه اطلاعاتی که ممکن بود به فاش‌شدن هویت افراد بینجامد حذف گردید. تحلیل همزمان با گردآوری داده‌ها انجام شد و هر یک از مصاحبه‌ها بی‌درنگ پس از دست‌نویس شدن تحلیل گردید.

برای تجزیه و تحلیل داده‌ها، روش شش مرحله‌ای Van Manen طی مراحل زیر انجام شد [۲۱]. ابتدا با "روی آوردن به ماهیت تجربه زنده"، پژوهشگر کوشید تا تجربه‌های انسانی را در بافتی بررسی کند که تجربه در آن بدست‌آمده است. در این گام، پژوهشگر پرسش پژوهش یعنی "تجارب دبیران و مشاوران نسبت به پیامدهای روان‌شناختی عدم حضور دانش‌آموزان در مدرسه در دوران کووید-۱۹ بعد از بازگشت به مدرسه چیست؟" را پروراند و در تمام مراحل پژوهش آن را در ذهن داشت. سپس برای دستیابی به مستندات از تجربه زیسته دبیران و مشاوران مدارس درباره پدیده مورد مطالعه، مصاحبه و جمع‌آوری داده‌ها را تا رسیدن به اشباع یعنی تا زمانی که داده‌های جمع‌آوری شده تکرار داده‌های قبلی بود و کد و طبقه جدیدی بدست نیامد ادامه داد و برای کسب اطمینان سه مصاحبه مازاد انجام شد. تحلیل داده‌ها همزمان و به طور مستمر با جمع‌آوری اطلاعات انجام شد. پژوهشگر این پرسش را مطرح کرد که چه چیزی ماهیت این تجربه را شکل می‌دهد؟ هدف پژوهشگر در این مرحله، بیرون کشیدن معانی اساسی تجربه‌ها بود. پژوهشگر سه روش خوانش کل‌نگر، خوانش انتخابی (خط به خط) و خوانش تفصیلی را به کار برد. بدین ترتیب که ابتدا متن هر مصاحبه به عنوان یک کل مورد توجه قرار گرفت، و معنی بنیادین یا مفهوم عمده متن به عنوان یک کل در یک یا چند بند توصیف شد (خوانش کل‌نگر). در صورتی که قسمتی از مصاحبه برای پژوهشگران با پوشیدگی همراه بود، توسط همکار مصاحبه‌کننده با شرکت‌کننده تماس تلفنی گرفته شد و برای روشن شدن منظور مصاحبه‌شونده مطلب مورد نظر طی یک نوبت مصاحبه حضوری در محیط و زمان دلخواه مصاحبه‌شونده پرسیده شد. ۴ شرکت‌کننده برای بار دوم برای روشن شدن منظور مشارکت‌کننده در مصاحبه شرکت کردند. مطالعه مصاحبه‌ها به صورت کل‌نگر، منجر به ایجاد یک توصیف برای هر شرکت‌کننده (در مجموع ۲۱

توصیف) شد. متن هر مصاحبه چندین بار خوانده شد و جملات یا عباراتی که به نظر می‌رسید مربوط به پدیده توصیف شده یا آشکارکننده آن هستند انتخاب شد (خوانش انتخابی). جدا کردن جملات مضمونی و تبدیل کردن و تغییر شکل دادن جملات گفته شده برای هر مصاحبه به طور مجزا انجام شد (خوانش تفصیلی). بدین ترتیب طبقات اولیه طراحی و مضامین در آن طبقات قرار گرفتند و با تغییر و جابه‌جایی مضامین، تلفیق مضامین مشترک و همپوشان و حذف مضامین نابجا، مضامین اساسی مشترک پدیدار گردید. به سخن دیگر عبارات، جملات و بندهای متعلق به هر مصاحبه به طور مجزا از مصاحبه‌های دیگر و با توجه به وجوه مشترک، در قالب مضمون‌ها و زیر مضمون‌ها سازماندهی شد. استفاده از نظرات کارشناسان و متخصصین برای بررسی و تأیید مضامین نیز در طی مراحل مختلف پژوهشگران را در دستیابی به ژرفای معنای مطرح شده توسط مشارکت‌کنندگان هدایت کرد. شایان ذکر است که در مرحله تحلیل مضمونی داده‌ها، از مجموع مصاحبه‌ها بیش از هزار تم اولیه استخراج شد. در مراحل بعدی به تدریج این تم‌ها با حذف تم‌های مشابه و همپوشان کمتر شد و در نهایت ۱۵ زیر مضمون و ۶ مضمون یا تم اصلی حاصل شد. پژوهشگر در تمام مراحل به سؤال پژوهش پایبند بود تا مانع از دور شدن و انحراف از مسیر اصلی پژوهش شده و اجازه ندهد که تأثیر پیش ذهنیت‌ها، افکار خودمحورانه و یا گرفتار شدن در چرخه مفاهیم از پیش طبقه‌بندی‌شده، تفسیر او را تحت تأثیر قرار دهد.

جهت استحکام مطالعه از نظر باورپذیری، اعتمادپذیری، تأییدپذیری، انتقال‌پذیری و اصالت معیارهای Lincoln و Guba استفاده شد [۲۳]. پیش از تحلیل هر مصاحبه به منظور مانوس شدن با شرکت‌کننده هر مصاحبه چندین بار خط به خط خوانده شد. به منظور تعیین باورپذیری، درگیری مداوم با موضوع و داده‌ها وجود داشت و از نظرات همکاران تحقیق در ارتباط با روند انجام مصاحبه‌ها و تحلیل داده‌ها استفاده شد. بعد از حذف نشانه‌هایی که می‌توانست باعث فاش شدن هویت افراد شود، متن مصاحبه‌ها و کدهای استخراج شده با برخی از شرکت‌کننده در پژوهش در میان گذاشته شد. همچنین متن مصاحبه‌ها، کدهای استخراج شده و زیر

طبقات با دو نفر دکترای پرستاری آشنا به انجام تحقیقات کیفی در میان گذاشته شد. در راستای تعیین قابلیت اعتماد، داده‌ها در اختیار یک ناظر خارجی دکتری روان‌شناسی به عنوان محقق که هم با محیط مدرسه و هم با تحقیق کیفی آشنایی داشت، ولی عضو گروه تحقیق نبود، قرار گرفت و موارد مبهم در کدگذاری و شکل‌گیری طبقات، اصلاح شد. برای تعیین تأییدپذیری، بخش‌های مختلف طبقات در اختیار دو پژوهشگر آشنا به تحقیق کیفی قرار گرفت و نظرات و تفاسیر آن‌ها که توافق زیادی را نشان می‌داد مقایسه شد. به منظور تعیین انتقال‌پذیری محققین مراحل و روند تحقیق را به طور دقیق ثبت و گزارش کردند تا امکان پیگیری برای دیگران فراهم شود و سعی شد نقل‌قول شرکت‌کنندگان ارائه شود. برای رسیدن به اصالت داده‌ها، درگیری طولانی‌مدت با موضوع تحقیق، ضبط و نسخه‌برداری کلمه‌به‌کلمه داده‌ها و نگارش داده‌ها به شیوه‌ای تأثیرگذار در نظر گرفته شد.

کلیه روش‌های پژوهش، بر اساس معیارهای اخلاقی کارگروه تحقیقات ملی و همچنین اعلامیه ۲۰۱۳ هلسینکی و طبقات با دو نفر دکترای پرستاری آشنا به انجام تحقیقات کیفی در میان گذاشته شد. در راستای تعیین قابلیت اعتماد، داده‌ها در اختیار یک ناظر خارجی دکتری روان‌شناسی به عنوان محقق که هم با محیط مدرسه و هم با تحقیق کیفی آشنایی داشت، ولی عضو گروه تحقیق نبود، قرار گرفت و موارد مبهم در کدگذاری و شکل‌گیری طبقات، اصلاح شد. برای تعیین تأییدپذیری، بخش‌های مختلف طبقات در اختیار دو پژوهشگر آشنا به تحقیق کیفی قرار گرفت و نظرات و تفاسیر آن‌ها که توافق زیادی را نشان می‌داد مقایسه شد. به منظور تعیین انتقال‌پذیری محققین مراحل و روند تحقیق را به طور دقیق ثبت و گزارش کردند تا امکان پیگیری برای دیگران فراهم شود و سعی شد نقل‌قول شرکت‌کنندگان ارائه شود. برای رسیدن به اصالت داده‌ها، درگیری طولانی‌مدت با موضوع تحقیق، ضبط و نسخه‌برداری کلمه‌به‌کلمه داده‌ها و نگارش داده‌ها به شیوه‌ای تأثیرگذار در نظر گرفته شد.

یافته‌ها

مشارکت‌کنندگان در این پژوهش ۲۱ نفر از دبیران و مشاوران مقطع متوسطه دوم با میانگین سنی $45/2 \pm 5/2$ سال و میانگین سال‌های کار $15 \pm 3/1$ بودند. ۱۷ شرکت‌کننده ۱ بار و ۴ شرکت‌کننده ۲ بار در مصاحبه شرکت کردند. زمان هر مصاحبه به طور متوسط $70/6$ دقیقه بود. جدول ۱ مشخصات جمعیت‌شناختی شرکت‌کنندگان در پژوهش را نشان می‌دهد.

جدول ۱- مشخصات جمعیت‌شناختی دبیران و مشاوران مدارس متوسطه دوم استان مازندران مشارکت‌کننده در پژوهش در سال ۱۴۰۲

متغیر	درصد (فراوانی)
جنس	زن (۱۱) ۵۲/۳۸
	مرد (۱۰) ۴۷/۶۲
مدرک تحصیلی	فوق لیسانس (۱۲) ۵۷/۱۴
	دکتری (۹) ۴۲/۸۶
نوع مدرسه	دولتی (۱۴) ۶۶/۶۷
	غیرانتفاعی (۷) ۳۳/۳۳
نوع نظام آموزشی	نظری (۱۳) ۶۱/۹۰
	فنی و حرفه‌ای (۳) ۱۴/۲۹
	کار و دانش (۵) ۲۳/۸۱

طبقات و نقل‌قول‌های مستقیم از شرکت‌کنندگان در پژوهش ارائه شده است.

پس از تحلیل داده‌ها و هم‌پوشانی زیر کدها، ۶ مضمون اصلی به دنبال ۱۵ مضمون فرعی پدیدار شد که برای درک بهتر در جدول ۲ آورده شده است. در ادامه توضیحات در مورد این

جدول ۲- واحدهای معنایی، مضامین فرعی و مضامین اصلی استخراج شده از تحلیل کیفی مصاحبه‌ها

مضمون اصلی	مضمون فرعی	واحدهای معنایی
عزت نفس پشت نقاب	پشت نقاب پنهان شدن	<ul style="list-style-type: none"> اصرار به استفاده مداوم از ماسک مقاومت در برابر برداشتن ماسک احساس راحتی بیشتر با حضور در جمع با چهره‌های همیشه با ماسک
	عزت نفس تحصیلی آشفته	<ul style="list-style-type: none"> ایجاد عزت نفس کاذب به خاطر نمره‌های مجازی کاهش عزت نفس در کلاس‌های مجازی دریافت نکردن بازخورد از همسالان دریافت نکردن بازخورد کافی از دبیران بی‌اعتمادی به خود با از بین رفتن رقابت آموزشی نبودن جمعی برای نشان دادن خود
تزلزل جایگاه مدرسه	کوتاه شدن دست یاری معلم	<ul style="list-style-type: none"> انتقال آموزش از تخته‌سیاه بزرگ به صفحه تلفن همراه کوچک کیفیت نداشتن کلاس‌های مجازی نبودن حمایت معلم و مشاور
	پیوند پژمرده معلم و دانش آموز	<ul style="list-style-type: none"> نبود شادی و نشاط در کلاس مجازی کمرنگ شدن ارتباط معلم و دانش آموز کاهش ارتباط عاطفی با معلم کمرنگ شدن شوخی‌های کلاس حضوری
به هرج و مرج کشیده شدن تربیت	تغییر ماهیت دانش آموزی	<ul style="list-style-type: none"> کار آیی نداشتن تربیتی فضای مجازی دسترسی به همه نوع اطلاعات در فضای مجازی دانش آموزان سردرگم در فضای مجازی کند شدن رشد روان و هویت دانش آموزان ایزوله بودن دانش آموزان در خانه تبدیل شدن فضای مجازی به همدم و مونس دانش آموزان
		تحت فشار قرار گرفتن در خانواده آسیب دیده
کاهش تاب‌آوری	صبر و حوصله از دست رفته	<ul style="list-style-type: none"> نداشتن صبر و حوصله نشستن در کلاس از دست دادن صبوری بین دانش آموزان نداشتن راه‌هایی برای گذشتن از مشکلات نداشتن همدلی آموزش‌های زودتر از موعد کم شدن انگیزه برای یادگیری شکسته شدن پر پرواز دانش آموزان در یادگیری خلاق آرام و بی‌رقابت شدن فضای آموزش
	فراموش کردن بردباری یادگیری	<ul style="list-style-type: none"> فضای بی‌روح کلاس مجازی دور شدن از ارتباط جمعی نداشتن انگیزه برای آموزش بیشتر شدن تنهایی در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ افسردگی زیاد دانش آموزان
بدون شور و شوق شدن	آموزش‌های بی‌روح	<ul style="list-style-type: none"> شور و شوق به گل نشست

استفاده زیاد از تلفن همراه و فضای مجازی	استفاده بیشتر از تلفن همراه
دوگانگی یادگیری مجازی و اجتماعی	توجه نکردن به تأثیرات استفاده از تلفن همراه بر خودشان
مجازی	توجه نکردن به هشدارهای خانواده در این باره
دور از حقیقت	دور شدن از واقعیت‌های روزمره
برهم خوردن توازن دانسته‌ها و آموزه‌ها	آموزش در فضای مجازی، زندگی در محیط اجتماعی و واقعی
	بیشتر بودن تجربه‌ها از نیازها
	برهم خوردن توازن فرهنگ و مسائل جنسی
	روبروشدن با آموزش‌های نادرست در فضای مجازی

وجود بر نام‌های ناهماهنگ برای آموزش از راه دور هم دانش‌آموزان و هم دبیران را دچار آشفتگی در برقراری ارتباط تأثیرگذار کرده بود. برای مثال شرکت‌کننده (۱۴) در این رابطه گفت: "من ارتباطی که ۳ سال پیش با دانش‌آموزان داشتم و می‌گرفتم، باز خورد می‌دادیم به هم و می‌توانستم با آن‌ها شوخی کنم را کم‌رنگ‌تر می‌بینم. الان یک نوع انجماد در دانش‌آموزان می‌بینم. انگار نمی‌توانند با من معلم صمیمی بشوند. تجربه من این را نشان می‌دهد که در ارتباط‌گیری دچار مشکل شده‌اند؛ چون به مدت طولانی در دوران همه‌گیری این ارتباط نبود." شرکت‌کننده (۴) درباره تجربه‌اش گفت: "ما می‌گوییم، نوجوانی سن رشدی هست که دانش‌آموزان با گروه هم‌سالان خواهند داشت. یعنی فضای مدرسه تکیه‌گاه روانی برای دانش‌آموزان است، مخصوصاً در متوسله اول و دوم. در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ مثل اینکه یک توقف روانی اتفاق افتاد؛ انگار یعنی رشد هویتشان، رشد روان‌شناختی شان درجا ماند."

تحت فشار قرار گرفتن در خانواده آسیب‌دیده: مضمون اصلی تحت فشار قرار گرفتن در خانواده آسیب‌دیده با دو زیر مضمون "تأثیر بستن آمدن والدین" و "نداشتن راهنمایی مناسب از سوی والدین" تبیین شد. به تجربه شرکت‌کنندگان با شیوع کووید-۱۹ دانش‌آموزان تمام وقت خود را در خانه سپری می‌کردند. والدین درگیری زیادی با وضعیت روان‌شناختی و تحصیلی فرزندان خود پیدا کردند که این مسئله توان زیادی را از آن‌ها می‌گرفت. از سوی دیگر، همه‌گیری کووید-۱۹ با آسیب وارد کردن به کسب‌وکارها، وضعیت اقتصادی خانواده‌ها را به شدت تحت تأثیر قرار داد. انزوای ناشی از قرنطینه سبب افزایش اضطراب، نگرانی و فشار بر خانواده‌ها شد. مجموع این

عزت نفس پشت نقاب: یکی از مضامین برآمده از تجارب مشارکت‌کنندگان "عزت نفس پشت نقاب" بود. این مضمون از دو زیر مضمون "پشت نقاب پنهان شدن" و "عزت نفس تحصیلی آشفته" پدیدار شد. به تجربه شرکت‌کنندگان، استفاده طولانی مدت و مداوم از ماسک در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ در مکان‌های عمومی و حضورهای کوتاه مدت در کلاس‌ها باعث شده بود که دانش‌آموزان به نشان دادن چهره بدون ماسک خود مقاومت نشان دهند. در این باره شرکت‌کننده (۳) گفت: "انگار (دانش‌آموزان) احساس می‌کنن ماسک به اونا کمک می‌کنه بهتر به نظر برسند. حتی دانش‌آموزی رو می‌شناختم که توی مهمونی‌ها هنوز از ماسک استفاده می‌کنه و وقتی بر می‌دازه انگار از چهره‌اش خجالت می‌کشه. اینو دقیقاً دیدم که انگار عزت نفسش کاهش پیدا کرده." شرکت‌کننده (۱۰) گفت: "دوره نوجوانی دوران تغییرات سریع جسمانی به خصوص در چهره است و استفاده از ماسک این امکان را به آن‌ها (دانش‌آموزان) داد که چهره‌شان را پنهان کنند و حالا که کرونا کمتر شده هنوز تمایل به استفاده از ماسک دارند و بدون ماسک ارزیابی منفی از خودشان و درسشون دارند."

تزلزل جایگاه مدرسه: بررسی تجارب زیسته دبیران و مشاوران نشان داد که به تجربه شرکت‌کنندگان در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ جایگاه مدرسه به عنوان پایگاه روانی دانش‌آموزان دچار ضعف شده است. چهار زیر مضمون "کوتاه شدن دست یاری معلم"، "پیوند پژمرده معلم و دانش‌آموز"، "به هرج و مرج کشیده شدن تربیت" و "تغییر ماهیت دانش‌آموزی" این مضمون را شکل دادند. به تجربه شرکت‌کنندگان عدم حضور دانش‌آموزان در مدرسه در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ و تبدیل کلاس‌های حضوری به صفحه تلفن همراه و از طرفی

نیم کامل درسشان بدهد. این را می‌بینم که دانش آموز صبوری‌اش را از دست داده است و برای نشستن در کلاس طاقت ندارد." شرکت‌کننده (۱۵) گفت: "نیاموختن مهارت همدلی، نیاموختن مهارت حل مسئله، نیاموختن کنترل بر هیجانات و نیاموختن مهارت برخاستن بعد از مشکلات باعث شده که آن‌ها نتوانند در برابر مشکلات تاب و مقابله درستی داشته باشند و تنها راه مقابله با مشکلات را راه‌حل‌های هیجانی بدانند."

بدون شوروشوق شدن: مضمون اصلی "بدون شوروشوق شدن" با دو زیر مضمون "آموزش‌های بی‌روح" و "شوروشوق به‌گل‌نشسته" تبیین شد. به تجربه شرکت‌کنندگان در پژوهش، عدم حضور در مدرسه در دوران همه‌گیری کووید-۱۹، استفاده نادرست از فضای آموزشی و نبود ارتباطات سازنده بین دانش‌آموزان با دبیران و مشاوران فضای خالی از سرزندگی و شادابی را در کلاس‌های درس به وجود آورده بود. در این رابطه شرکت‌کننده (۲) گفت: "از لحاظ انگیزه صفر. من که هیچ انگیزه‌ای در این‌ها نمی‌بینم و نسبت به قبل بدتر شده‌اند. یعنی خیلی دل نازک و گُند شده‌اند. قبلاً این جور نبودند. پرتحرک‌تر بودند. سه سال کرونا باعث شد این‌طور بشوند." شرکت‌کننده (۲۱) اضافه کرد: "بعد از کرونا انگار احساس تنهایی و کرختی می‌کنند."

دوگانگی یادگیری مجازی و اجتماعی: این مضمون با سه زیر مضمون "استفاده زیاد از تلفن همراه و فضای مجازی"، "دور از حقیقت" و "برهم خوردن توازن دانسته‌ها و آموزه‌ها" تبیین شد. به تجربه شرکت‌کنندگان در پژوهش با گسترش آموزش از راه دور در همه‌گیری کووید-۱۹ این فرصت برای دانش‌آموزان فراهم شد تا زمان بیشتری را صرف استفاده از تلفن‌های همراه، پرداختن به بازی‌های رایانه‌ای و گشت‌وگذار بی‌هدف در فضای مجازی کنند. خانواده‌ها این شکایت را به دبیران و مشاوران منتقل می‌کردند که دانش‌آموز آن‌ها ساعات زیادی را در فضای مجازی سپری می‌کند و تذکرات آن‌ها کار ساز نیست. برای نمونه شرکت‌کننده (۱) درباره تجربه‌اش گفت: "دانش‌آموزان گاهی برای مدت طولانی در معرض محتواهای مختلف قرار داشتند. محتواهایی که گاهی با دنیای اجتماعی، فرهنگی و روانی موجود در جامعه هماهنگ نبود و

عوامل موجب به‌هم‌ریختگی تعاملات والدین و فرزندان، کلافگی و خستگی پدر و مادرها، و در نتیجه، نابسامانی در تعاملات دانش‌آموزان با خانواده‌ها شد. در این باره شرکت‌کننده (۱۷) گفت: "دانش‌آموزان در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ موبایل به دست شدند و آموزش از طریق فضای مجازی انجام می‌شد. علاوه بر این در دنیای بی‌انتهای مجازی با انواع محتواها روبرو می‌شدند که شیوه استفاده از محتواها را نمی‌دانستند. آموزش‌ها باید از طریق خانواده‌ها در مورد نحوه استفاده از موبایل و فضای مجازی به آن‌ها داده می‌شد؛ اما وقتی با بعضی از خانواده‌ها در این باره صحبت می‌کردم متوجه می‌شدم که بعضی خانواده‌ها خودشان از دانش کافی در این باره برخوردار نبودند یا به دلیل مشغله، فرصت ارائه این آموزش‌ها را نداشتند و نتوانستند راهنمای خوبی برای مواجهه با دنیای مجازی برای فرزندان باشند. همین باعث درگیری بین دانش‌آموزها و خانواده‌ها می‌شد." در این زمینه، شرکت‌کننده (۱) اضافه کرد: "خیلی از خانواده‌ها سواد زیادی ندارند چه برسد به اینکه بخواهند درباره فضای مجازی اطلاعات داشته باشند. بارها شده بود که پدر یا مادر به من می‌گفتند، خیلی با بچه‌مان در خانه صحبت نمی‌کنیم. پرخاشگر شده، ما اصلاً نمی‌دانیم وقتی بچه‌مان از صبح تا شب سرش توی گوشی هست واقعاً دارد درس می‌خواند یا نه. بعضی وقت‌ها به‌زور و با دعوا گوشی را از دستش می‌گیریم."

کاهش تاب‌آوری: مضمون اصلی "کاهش تاب‌آوری" از دو زیر مضمون "صبر و حوصله از دست‌رفته" و "فراموش کردن بردباری یادگیری" شکل گرفت. به تجربه شرکت‌کنندگان تحصیل در دوران همه‌گیری کووید-۱۹، با آموزش از راه دور در محیط راحت و غیررسمی خانه، زمان کوتاه کلاس درس، روش تحصیلی را در دانش‌آموزان ایجاد کرده بود که با فضای حضوری کلاس تفاوت‌های زیادی داشت. با توجه به این تغییر، دبیران و مشاوران بی‌تابی و آگاهی نداشتن از مهارت‌های حل مسئله را در دانش‌آموزان تجربه کردند. در این باره شرکت‌کننده (۴) ادامه داد: "صبر و حوصله و حس نشستن در کلاس را ندارند. چون دو سال در خانه بودند. الان که می‌آیند، باید یک ساعت و نیم توی کلاس و ۶ تا ۸ ساعت توی مدرسه هم پشت سرهم بمانند و معلم بخواهد یک ساعت یا یک ساعت و

تعاملات رودررو، حضور در فضای آموزشی پویای مدرسه و کسب تجربه و رقابت را برای دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم به شدت محدود کرده است؛ که نتیجه آن عدم کسب معیارهای ارزیابی مناسب دانش‌آموزان از شایستگی‌های خود و در نتیجه آسیب عزت‌نفس دانش‌آموزان بوده است.

براساس یافته‌های مطالعه، جایگاه مدرسه به عنوان پایگاه روانی دانش‌آموزان در زمان همه‌گیری کووید-۱۹ دچار سستی شده است. این نتایج با یافته‌های پژوهش Garbe و همکاران همخوانی دارد. این پژوهشگران در مطالعه خود بیان می‌کنند که عدم حضور دانش‌آموزان در مدرسه و برگزاری کلاس‌های آموزش از راه دور موجب حذف فرصت تفریح و شادی از فعالیت‌های گروهی در کلاس، حذف گیرایی حضور معلم و بی‌انگیزگی دانش‌آموزان می‌گردد [۲۶]. به باور Košir و همکاران، عدم حضور در مدرسه می‌تواند موجب از بین رفتن ارتباط بین دانش‌آموزان با مشاوران که نقطه کانونی در تأمین بهداشت روانی مدرسه به شمار می‌آیند، گردد [۲۷]. می‌توان گفت افزون بر این که مدرسه جایگاهی برای آموزش دانش‌آموزان است، پایگاهی مهم برای رفع نیازهای روان‌شناختی و پرورش روانی و اجتماعی دانش‌آموزان و به عبارتی، تکیه‌گاه رشد روانی-اجتماعی آنان به شمار می‌رود. تغییر فضای آموزش در زمان همه‌گیری کووید-۱۹ پیوند عاطفی معلم و دانش‌آموز را کم‌رنگ نموده و باعث سست شدن ارتباط عاطفی دبیران و مشاوران با دانش‌آموزان شده است.

بر پایه نتایج، دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ در فضای مجازی با انبوهی از اطلاعات روبرو می‌شدند که در مورد شیوه استفاده از آن‌ها آموزش نمی‌دیدند. علاوه بر این، افزون بر عدم حضور در مدرسه و دریافت نکردن بسیاری از آموزش‌های مهم از طریق مدرسه، دانش‌آموزان در بسیاری از مواقع راهنمایی‌ها و آموزش‌های لازم را از خانواده‌ها نیز دریافت نمی‌کردند؛ که این مسئله اغلب باعث ایجاد تنش در روابط بین والدین و فرزندان می‌شد. این یافته‌ها با یافته‌های پژوهش Giannotti و همکاران همخوانی دارد. این پژوهشگران در مطالعه خود به این نتیجه رسیدند که آموزش از راه دور و عدم حضور دانش‌آموزان در مدارس موجب افزایش فشار روانی و تنش بین والدین و فرزندان می‌گردد

این مسئله دوگانگی را در دانش‌آموزان ایجاد کرد. شرکت‌کننده (۴) گفت: "من حس می‌کنم یک مقدار (آیا این صحبت‌ها محرمانه می‌ماند؟) از لحاظ تفکر منطقی آفت کرده‌اند. به همان نسبت در بحث هیجانات و آموزش‌های جنسی، هیچ آموزش جنسی به آن‌ها نداده‌ایم. فقط یک وسیله (تلفن همراه) به آن‌ها دادیم که افسارگسیخته به آن‌ها یاد داد. اینها (دانش‌آموزان) در این زمینه از لحاظ اخلاقی افت داشته‌اند، برای همین یک نسل زود به بلوغ رسیده‌ای داریم که به بلوغ فکری نرسیده است؛ ولی به بلوغ جنسی و جسمی رسیده است و از واقعیت‌ها فاصله گرفته است."

بحث

این پژوهش کیفی با رویکرد پدیدارشناسی با هدف تبیین تجارب دبیران و مشاوران نسبت به پیامدهای روان‌شناختی عدم حضور دانش‌آموزان در مدرسه در دوران کووید-۱۹ بعد از بازگشت به مدرسه انجام شد. از تحلیل داده‌ها با روش Van Manen، شش مضمون اصلی عزت‌نفس پشت نقاب، تزلزل جایگاه مدرسه، تحت فشار قرار گرفتن در خانواده آسیب‌دیده، کاهش تاب‌آوری، بدون شوروشوق شدن و دوگانگی آموزش در فضای مجازی و زندگی در محیط اجتماعی استخراج گردید. نتایج مطالعه نشان داد که از پیامدهای روان‌شناختی عدم حضور دانش‌آموزان مقطع متوسطه دوم در مدرسه در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ عزت‌نفس آسیب‌دیده بوده است. همسو با نتایج این پژوهش، نتایج مطالعه de Moura Gabr و همکاران نشان داد که آسیب‌دیدگی عزت‌نفس دانش‌آموزان در پی همه‌گیری کووید-۱۹ می‌تواند ناشی از دریافت نکردن بازخوردهای مناسب از همکلاسی‌ها، دبیران و مشاوران، عدم وجود فضای تعاملی مدرسه، به وجود آمدن عزت‌نفس‌های کاذب در فضای مجازی و عادت کردن به ماسک به عنوان نقاب پوشاننده چهره فرد باشد [۲۴]. Alemany-Arrebola و همکاران در نتایج پژوهش خود بیان کردند وجود نمره‌های کاذب در کلاس‌های مجازی، محیط بدون رقابت و نبودن جایی برای نشان دادن توانایی‌های خود، فرصت کسب معیارهایی برای خودارزیابی تحصیلی را از دانش‌آموزان می‌گیرد و به عزت‌نفس تحصیلی آنان آسیب وارد می‌کند [۲۵]. به نظر می‌رسد عدم حضور در مدرسه در زمان همه‌گیری کووید-۱۹، زمینه

عقیده Fegert و همکاران، استفاده نادرست از فضای آموزش، نبود ارتباطات سازنده بین دانش آموزان و دبیران و فضای خالی از سرزندگی و شادابی در زمان قرنطینه می تواند به بی انگیزگی و شدت یافتن علایم افسردگی دانش آموزان بیانجامد [۳۲]. می توان گفت که علاوه بر فاصله گرفتن دانش آموزان از زندگی اجتماعی، تنش های موجود در خانواده در دوران قرنطینه می تواند به نداشتن انگیزه، بیشتر شدن حس تنهایی و افسردگی دانش آموزان بیانجامد.

از دیگر مضامین پدیدار شده از تجارب شرکت کنندگان در پژوهش، مضمون دوگانگی یادگیری مجازی و اجتماعی بود. یافته های پژوهش در این بخش همسو با یافته های پژوهش Elmer و همکاران است. ایشان صرف وقت بسیار در فضای مجازی، عقب ماندگی تحصیلی، استفاده افراطی از فضای مجازی، اعتیاد به گوشی تلفن همراه و بروز علایم افسردگی را در دانش آموزان شرکت کننده در پژوهش خود در زمان قرنطینه کووید-۱۹ اعلام کردند [۳۳]. این یافته ها نشان دهنده اهمیت در نظر گرفتن تماس های اجتماعی در سلامت روان دانش آموزان است و نقاط شروعی را برای شناسایی و حمایت از دانش آموزانی که در معرض خطر انزوای اجتماعی و رفتارهای پرخطر در پی عدم حضور در مدرسه در دوران قرنطینه قرار دارند، ارائه می دهد.

از محدودیت های این پژوهش نخست آنکه به دلیل ماهیت کیفی روش بررسی، تعمیم نتایج به تمام افراد جامعه امکان پذیر نیست. همچنین این پژوهش دیدگاه دبیران و مشاورانی را که تمایلی به شرکت در پژوهش نداشتند یا امکان دسترسی به پژوهشگران را نیافتند در برنمی گیرد. از محدودیت های دیگر پژوهش آنکه این مطالعه تنها به بررسی پیامدهای روان شناختی عدم حضور دانش آموزان مقطع متوسطه دوم در مدرسه در دوران همه گیری کووید-۱۹ از دیدگاه دبیران و مشاوران پرداخته است و تجارب زیسته والدین و دانش آموزان را بررسی ننموده است. همچنین، این پیامدها تنها در استان مازندران بررسی شده است؛ بنابراین پیشنهاد می شود پژوهشی دربرگیرنده تجربه زیسته دانش آموزان و والدین و با بررسی پیامدهای روان شناختی عدم حضور در مدرسه در دوران قرنطینه در سایر استانها انجام

[۲۸]. به عقیده Spinelli و همکاران در آموزش مجازی والدین سهم پررنگی در پیشبرد اهداف آموزشی دارند؛ اما نداشتن دانش کافی درباره اهداف آموزشی و تربیتی، مشغله کاری زیاد و کمبود وقت، در کنار احساس مسئولیت در قبال آموزش فرزند منبعی از فشار روانی برای والدین است که این مسئله در برقراری ارتباط بین والدین و فرزندان آسیب ایجاد می کند و موجبات تنش بین والدین و فرزند دانش آموز را فراهم می سازد [۲۹]. تردیدی نیست که در آموزش از راه دور نقش والدین نسبت به آموزش حضوری افزایش می یابد و لازم است که والدین آگاهی و تسلط بیشتری داشته باشند. به نظر می رسد آشنا نبودن والدین با مسائل و مشکلات فرزندانشان در تحصیل از راه دور، مشغله کاری والدین، نداشتن فرصت کافی و یا بی علاقه ای و تحت فشار بودن از لحاظ مالی مسائلی بوده است که باعث فاصله گرفتن والدین از مشارکت در آموزش دانش آموزان در زمان همه گیری و تحت فشار قرار دادن آنان شده است.

به تجربه شرکت کنندگان، دانش آموزان بعد از بازگشت به کلاس های حضوری باید ساعت های طولانی در مدرسه حضور پیدا می کردند. اما واکنش دانش آموزان نشان دهنده بی تابی و بی حوصلگی آنان در این زمینه بوده است. Bailey و همکاران بیان می دارند که برانگیختن دانش آموزان در کلاس های غیر حضوری یکی از مهم ترین چالش هایی است که دبیران و مشاوران ممکن است با آن روبرو شوند [۳۰]. در این باره همسو با عقیده Schwartz و همکاران، کم رنگ شدن سهم معلم در فرایند آموزش در آموزش از راه دور، جدا افتادن از فضای مدرسه و ناتوانی از اجرای فعالیت های برانگیزاننده که اغلب در آموزش غیر حضوری امکان پذیر نیست، ناآشنایی دانش آموزان با آموزش از راه دور و کمبود تجربه دبیران و مشاوران در زمینه آموزش مجازی را می توان از دلایل کاهش انگیزش دانش آموزان در زمان بازگشت به مدرسه دانست [۳۱].

از تجارب بازگو شده توسط دبیران و مشاوران، کم شدن انگیزه دانش آموزان، افزایش حس تنهایی و نشانه های افسردگی از پیامدهای روان شناختی عدم حضور دانش آموزان مقطع متوسطه دوم در مدرسه در دوران همه گیری کووید-۱۹ بود. به

آموزش از راه دور را در برقراری دوره‌های آموزشی جهت کاهش عوارض روان‌شناختی در موقعیت‌های مشابه همه‌گیری کووید-۱۹ در نظر بگیرند.

شود و با مطالعه تطبیقی الگوی کاملی از این پیامدها در کل کشور بدست آید تا راهنمای راهکارهای کاهش آسیب کشور در موارد مشابه تهیه گردد.

تعارض منافع

هیچ‌گونه تعارض منافع توسط نویسندگان بیان نشده است.

سهم نویسندگان

سید رضا سعادت مهر در نمونه‌گیری، ارجاع و تحلیل داده‌ها، آرام کریمیان در تحلیل و بررسی مصاحبه‌ها و پیش‌نویس مقاله اولیه، مهرداد عبدالله زاده در بررسی مصاحبه‌ها، نگارش و ویرایش مقاله نهایی و فرشته بخشیان در ارائه موضوع، انجام و تحلیل مصاحبه‌ها مشارکت داشتند.

تقدیر و تشکر

نویسندگان این مقاله از کارشناسان مرکز تحقیقات اداره کل آموزش و پرورش استان مازندران، دانشگاه علوم پزشکی مازندران و تمامی دبیران و مشاوران مدارس که با صبر و حوصله پاسخگویی سؤالات بودند و با همراهی آن‌ها این پژوهش انجام شد، تشکر می‌نمایند

نتیجه‌گیری: نتایج مطالعه بیانگر طیف گسترده‌ای از پیامدهای روان‌شناختی عدم حضور دانش‌آموزان متوسطه دوم در مدرسه پس از همه‌گیری کووید-۱۹ بود؛ که با توجه به تجارب زیسته دبیران و مشاوران تبیین گردید. در جمع‌بندی کلی می‌توان گفت، در شرایطی که چشم‌انداز آتی تعلیم و تربیت به کارگیری مجموعه‌ای از عناصر برای سرعت بخشیدن به یادگیری و تعمیق آن و توجه بسیار زیاد به مسائل تربیتی و روان‌شناختی دانش‌آموزان است، اهمیت و ضرورت مشارکت همگان برای نیل به اهداف آموزش و پرورش نمایان می‌شود؛ لذا بررسی تجربه زیسته دبیران و مشاوران به‌عنوان عناصر بسیار تأثیرگذار در امر آموزش و پرورش در زمینه پیامدهای روان‌شناختی عدم حضور دانش‌آموزان در مدرسه و روکردن به آموزش از راه دور در دوران همه‌گیری کووید-۱۹ می‌تواند مضامین مهم و درک عمیقی از این پیامدها به وجود آورد که با استفاده از آن‌ها راهکارهای مفیدی برای کاهش آسیب‌ها حاصل می‌گردد. پیشنهاد می‌شود نظام‌های آموزشی با در نظر گرفتن برنامه‌های مراقبتی، ترکیبی از آموزش حضوری و

References

1. Sari T, Nayır F. Challenges in distance education during the (Covid-19) pandemic period. QRE 2020;9(3):328-60.
2. Coles L, Johnstone M, Pattinson C, Thorpe K, Van Halen O, Zheng Z, et al. Identifying factors for poorer educational outcomes that may be exacerbated by COVID-19: A systematic review focussing on at risk school children and adolescents. AJSI 2023;58(1):13-40.
3. Almaiah MA, Al-Khasawneh A, Althunibat A. Exploring the critical challenges and factors influencing the E-learning system usage during COVID-19 pandemic. EAIT 2020;25:5261-80.
4. .Maatuk AM, Elberkawi EK, Aljawarneh S, Rashaideh H, Alharbi H. The COVID-19 pandemic and E-learning: challenges and opportunities from the perspective of students and instructors. JCHE 2022;34(1):21-38.
5. Camacho-Zuñiga C, Pego L, Escamilla J, Hosseini S. The impact of the COVID-19 pandemic on students' feelings at high school, undergraduate, and postgraduate levels. Heliyon. 2021;7:e06465
6. Agnafors S, Barmark M, Sydsjö G. Correction: Mental health and academic performance: a study on selection and causation effects from childhood to early adulthood. SPPE 2023;56:857-866
7. Hoofman J, Secord E. The effect of COVID-19 on education. Pediatric Clinics 2021;68(5):1071-9.
8. Doyle T, Kendrick K, Troelstrup T, Gumke M, Edwards J, Chapman S, et al. COVID-19 in primary and secondary school settings during the first semester of school reopening—Florida, August–December 2020. MMWR 2021;70(12):437.
9. Lestari PAS, Gunawan G. The impact of Covid-19 pandemic on learning implementation of primary and secondary school levels. IJECE 2020;1(2):58-63.
10. Windarwati HD, Lestari R, Supianto AA, Wicaksono SA, Ati NA, Kusumawati MW, et al. A narrative review into the impact of COVID-19 pandemic on senior high school adolescent mental health. JCAPN 2022;35(3):206-17.
11. Zheng F, Khan NA, Hussain S. The COVID-19 pandemic and digital higher education: Exploring the impact of proactive personality on social capital through internet self-efficacy and online interaction quality. Children and Youth Services Review 2020;119:105694.
12. Francisco R, Pedro M, Delvecchio E, Espada JP, Morales A, Mazzeschi C, et al. Psychological symptoms and behavioral changes in children and adolescents during the early phase of COVID-19 quarantine in three European countries. Frontiers in Psychiatry 2020;11:570164.
13. Creswell C, Shum A, Pearcey S, Skripkauskaitė S, Patalay P, Waite P. Young people's mental health during the COVID-19 pandemic. The Lancet Child & Adolescent Health 2021;5(8):535-7.
14. Adedoyin OB, Soykan E. Covid-19 pandemic and online learning: the challenges and opportunities. Interactive learning environments 2023;31(2):863-75.
15. Nearchou F, Flinn C, Niland R, Subramaniam SS, Hennessy E. Exploring the impact of COVID-19 on mental health outcomes in children and adolescents: a systematic review. IJERPH 2020;17(22):8479.
16. Ariapooran S, Karimi M. Mathematics Anxiety in Male High School Students in the Outbreak of COVID-19: The Role of Mathematics Motivated Strategies and Mathematical Resilience. ethics and malpractice 2021;8(42):115-40. [Persian].
17. Mashayekh P, Nasere S. Marginalized students in virtual education (a case study of Shiraz city). EPS 2023;11(22):153-67. [Persian].
18. Daniel SJ. Education and the COVID-19 pandemic. Prospects 2020;49(1):91-6.
19. Tadesse S, Muluye W. The impact of COVID-19 pandemic on education system in developing countries: a review. SCRIP 2020;8(10):159-70.
20. Holloway I, Galvin K. Qualitative Research in Nursing and Healthcare. 5nd ed. Wiley; 2023.
21. .Zahavi D. The practice of phenomenology: The case of Max van Manen. Nursing Philosophy 2020;21(2):e12276.
22. Gill SL. Qualitative sampling methods. JHL 2020;36(4):579-81.
23. Alexander AP. Lincoln and Guba's quality criteria for trustworthiness. IDC International Journal. 2019;6(4):1-6.
24. de Moura Gabriel IW, Lima DGS, Pires JP, Vieira NB, de Matos Brasil AAG, Pereira YTG, et al. Impacts of COVID-19 on children and adolescents: A systematic review analyzing its psychiatric effects. WJP 2022;12(11):1313.
25. Alemany-Arrebola I, Rojas-Ruiz G, Granda-Vera J, Mingorance-Estrada AC. Influence of COVID-19 on the Perception of Academic Self-Efficacy, State Anxiety, and Trait Anxiety in College Students. Frontiers in Psychology 2020;11:570017
26. Garbe A, Ogurlu U, Logan N, Cook P. COVID-19 and remote learning: Experiences of parents with children during the pandemic. AJQR 2020;4(3):45-65.
27. Košir K, Dugonik Š, Huskić A, Gračner J, Kokol Z, Krajnc Ž. Predictors of perceived teachers' and school counselors' work stress in the transition period of online education in schools during the COVID-19 pandemic. Educational Studies 2022;48(6):844-8.

28. Giannotti M, Mazzoni N, Bentenuto A, Venuti P, de Falco S. Family adjustment to COVID-19 lockdown in Italy: Parental stress, coparenting, and child externalizing behavior. *FP* 2022;61(2):745-63.
29. Spinelli M, Lionetti F, Pastore M, Fasolo M. Parents' stress and children's psychological problems in families facing the COVID-19 outbreak in Italy. *Frontiers in psychology* 2020;11:1713.
30. Bailey DR, Lee AR. Learning from experience in the midst of COVID-19: Benefits, challenges, and strategies in online teaching. *CALLEJ* 2020;21(2):178-98.
31. Schwartz KD, Exner-Cortens D, McMorris CA, Makarenko E, Arnold P, Van Bavel M, et al. COVID-19 and student well-being: Stress and mental health during return-to-school. *CJSP* 2021;36(2):166-85.
32. Fegert JM, Vitiello B, Plener PL, Clemens V. Challenges and burden of the Coronavirus 2019 (COVID-19) pandemic for child and adolescent mental health: a narrative review to highlight clinical and research needs in the acute phase and the long return to normality. *CAPMH* 2020;14(20):1-11.
33. Elmer T, Mepham K, Stadtfeld C. Students under lockdown: Comparisons of students' social networks and mental health before and during the COVID-19 crisis in Switzerland. *PLoS One* 2020;15(7):e0236337.

Teachers' and Counselors' Experiences of the Psychological Consequences of High School Students' Absenteeism After COVID-19

Saadat Mehr R¹, Karimian A², Abdullahzadeh M², Bakhshian F^{3*}

1. Ph.D. in Nursing, School of Nursing and Midwifery, Mazandaran University of Medical Sciences, Sari, Iran.
2. Ph.D. Candidate in Nursing, Dept. of Nursing, Faculty of Medical Sciences, Tarbiat Modares University, Tehran, Iran.
3. Ph.D. in Psychology, Faculty of Social Science, Razi University, Kermanshah, Iran.

*Corresponding Author) E-mail: fbakhshian1365@yahoo.com, Tel:09183761348

Received: 15 November 2023

Accepted: 20 April 2024

Introduction: The high school period is critical for students' independent identity formation. The COVID-19 pandemic has caused many high school students to miss school, which can have various psychological effects on them. This research aimed to explore the experiences of teachers and counselors about the psychological consequences of students' absenteeism during the COVID-19 pandemic after resuming school.

Materials and Methods: This qualitative study used a phenomenological approach and was conducted in 2023. The participants were 21 teachers and counselors from the high schools of Mazandaran Province, Iran, who were chosen by purposive sampling and interviewed in-depth and semi-structured. The sampling continued until data saturation was reached, and the data was analyzed using the Van Manen's six-step method. The criteria of Lincoln and Guba were applied to ensure the trustworthiness and validity of the data.

Results: From the data analysis, six main themes emerged, followed by 15 sub-themes. The main themes were self-esteem behind the mask, weakening the school's position, pressure in a damaged family, reduced resilience, loss of enthusiasm, and the virtual and social learning duality.

Conclusion: The findings indicated that high school students who missed school and followed distance education for a long time could face serious psychological problems. The study suggested that education systems adopt a blended face-to-face and distance education approach to provide care programs and prevent psychological complications in situations like the COVID-19 pandemic.

Keywords: Psychological problems, Teacher-Student relations, Schools, Absenteeism, COVID-19

Please cite this article as follows:

Saadat Mehr R, Karimian A, Abdullahzadeh M, Bakhshian F. Teachers' and Counselors' Experiences of the Psychological Consequences of High School Students' Absenteeism After COVID-19. *Community Health journal* 2024; 17 (4): 72-85

Funding: The Research Council of Education Department of Mazandaran provided financial credits for this project's completion.

Conflict of interest: None declared.

Ethical approval: The Institutional Review Board at Mazandaran University and the Education Department of Mazandaran Province approved this project (Code: 57332-756703).